

“SAIN JUMALA LAPSEKS ...“
USULISE PÖÖRDUMISE DISKURSUS
KOGUDUSEGA LIITUNUTE
KOGEMUSJUTUSTUSTES

Liina Kilemit
Tartu Ülikool, usuteaduskond

Abstract “I became a child of God.” Conversion Discourse in the Experience-Based Narratives of Converts Who Have Joined the Church The current paper introduces the results of a study that aimed to detect the influences of a confessional discourse in the conversion narratives of converts who had joined different Estonian Christian congregations. Discourse analysis of 60 in-depth interviews was carried on to identify rhetorical elements and patterns that are characteristic of the understanding of the nature of religious conversion in a particular Church. Results showed that the elements of the confessional discourse were most visible in the narratives of the members of Evangelical, Charismatic and Free Churches (including Seventh Day Adventist, Baptist, Pentecostal, 3D and Vineyard Churches). They were significantly less visible in the case of Orthodox, Roman Catholic and Methodist Church members. The most variable were the narratives of Lutherans, among whom no recognizable common confessional pattern of conversion narrative was established.

Liina Kilemit. University of Tartu. School of Theology and Religious Studies

Keywords: joining the congregation; religious conversion; conversion discourse; conversion narrative

Käesolev artikkel tutvustab uurimust¹, mille eesmärgiks oli selgitada, kas ja milliseid diskursusi kasutavad erinevate Eesti kristlike konfessioonidega liitunud, kui nad räägivad oma teekonnast kogudusse ja asjaoludest, kuidas ja miks neist said kristlased. Miks on nii-öelda konfessionaalse pöördumise diskursuse uurimine oluline? Pöördumisuuringutega tegelevad teadlased on jõudnud seisukohale, et olugi iga inimese lugu tema uskupöördumisest põhiosas kordumatu ja ainulaadne, on see samas siiski mõjutatud ka tema konfessiooni arusaamadest selle kohta, kuidas ja miks selline muutus inimesega toimub. Lugu enda kogudusega liitumisest jutustatakse retrospektiivselt, mistõttu sellel teekonnal toimunud tõlgendatakse ja seletatakse juba läbi praeguse, kristliku „mina“ silmade. Eelöeldust tulenevalt pole kuigi viljakas uurida kogudustega liitumise põhjusi, arvestamata, milliseid neist liituja konfessioonis oluliseks peetakse ja milliseid mitte, ehk teisiti öeldes: kogudustega liitumise põhjusi on võimalik uurida ainult vastava konfessiooni pöördumise diskursuse kontekstis.

Artikli autor uuris oma doktoritöö raames kristlike kogudustega liitumise põhjusi tänases Eestis. Selle käigus osutus möödapäasmatuks analüüsida ka pöördumise diskursusi, millest räägibki käesolev artikkel. Uurimistöö aluseks olid 60 süvaintervjuid, mis viidi projekti „Kristlike kogudustega liitumine 2015“ (edaspidi KKL2015)² käigus läbi ajavahemikus august kuni detsember 2015. Intervjueeriti enamasti kristlike kogudustega eelneva viie aasta jooksul liitunud. Valim hõlmas kõigi Eesti suuremate konfessioonide ja mõnede üksikkoguduste liikmeid: luterlasi, roomakatoliiklasi, õigeusklikke, baptiste, metodiste, adventiste, nelipühilasi ja teiste vabakoguduste, sealhulgas ka 3D koguduse ja Vineyardi koguduse liikmeid. Intervjueeritutele esitati alustuseks küsimus: „*Palun*

¹ Artikli sisu on põhiosas inkorporeeritud autori 02.03.2020 kaitsmisele mineva doktoritöö 5. peatükki, vt Kilemit 2020.

² Kvalitatiivuuringu „Kristlike kogudustega liitumine“ (KKL2015) läbiviimisega tegeles Eesti Kirikute Nõukogu poolt moodustatud kuueliikmeline uurimisgrupp, kuhu kuulusid Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Usuteaduse Instituudi lektorid Liina Kilemit ja Ingmar Kurg ning magistrandid Kerstin Kask, Timo Švedko (mõlemad EELK Usuteaduse Instituut) ning magistrandid Made Laas ja Siim Nigulas (mõlemad Tartu Ülikool). Uuring korraldati Eesti Kirikute Nõukogu tellimusel ja seda toetati uurimisstipendiumitega (Liina Kilemit ja Ingmar Kurg – dr Andrus Saare nimeline stipendium, Made Laas – dr Hans Hanseni nimeline stipendium ning ülejäänud – Religioonisotsioloogia stipendium). Uurimisrühma eesmärgiks oli intervjuude läbiviimine ning tulemuste analüüs ei kuulunud enam selle projekti raamistikku. Uurimisrühma juhatas käesoleva artikli autor, kes valmistas ette andmekogumise protseduurid.

mõelge ennast nüüd ajas tagasi ja meenutage järgemööda neid sündmusi ja olukordi, mille tulemusena sai teist kiriku ja selle konkreetse koguduse liige. Palun rääkige mulle sellest päris algusest peale ...“ ja paluti oma lugu jutustada vabas vormis algusest lõpuni. Lisaks n-ö narratiivsele üldküsimusele esitati intervjuu jätkudes vajadusel lisaküsimusi, mis võimaldasid avada ka võimaliku konfessionaalse diskursuse seisukohast olulisi tahke. Valimi koostamisel järgiti vanuse, soo ja elukoha tunnuseid. Intervjueeritud leiti peamiselt tuttavate või kogudusevaimulike abiga. Uuringusse püüti harrata kogudusega viimase viie aasta jooksul liitunud, kuid osal juhtudest selgus intervjuu käigus siiski, et inimene on varem juba mõnda kogudusse kuulunud. Siiski kaasati ka need intervjuud analüüsi, kuna kogudusevahetus lisas narratiivi huvitava seiga.

Intervjuude käigus kogutud materjali analüüsis autor diskursusanalüüsi³ abiga, kuna see meetodiline lähenemisviis võimaldab siduda uuritava kõnet sellest väljaspool oleva kontekstiga, antud juhul siis intervjueeritavate seletus- ja tõlgendustumustreid nende konfessioonide õpetustest tulenevate vastavate seisukohtadega. Lisaks konfessionaalsete tõlgendamismustrite tuvastamisele intervjueeritute lugudes püüdis autor avada ka nende sisu, samuti analüüsida, milliste konfessioonidega liitunud ja millisel määral kasutavad oma jutustuste edasiandmisel usulist keelt. Tunnused, mille kaudu konfessionaalseid mõtestamismustreid tuvastada püüdsin, tulenesid teoreetilisest allikast, millest on ülevaatlikult juttu artikli järgmises peatükis.

UURINGU TEOREETILINE TAUST

Usulise pöördumise uurimine tuli religioonisotsioloogiasse 1960ndate aastate keskel psühholoogiast. Seni oli pöördumist käsitletud isiksuse radikaalse ja järsu muutusena – nagu Pauluse pöördumine teel Damaskusse. Religioonisotsioloogia hakkas seda aga vaatlema pikema protsessina, milles inimene ei ole passiivne subjekt, kellega pöördumine „lihtsalt juhtub“, vaid aktiivne uue maailmavaate, elustiili ja identiteedi otsija.

³ Diskursusanalüüs on teksti ja kõne uurimine kontekstis, teksti ja kõne tegelike struktuuride süstemaatiline, üksikasjalik ja teoorial põhinev analüüsimine. See aitab vastata küsimusele, kuidas kasutavad inimesed keelt, kujutamaks reaalsust ja konstrueerimaks arusaamu sotsiaalsest maailmast (Kalmus 2015).

Järjest enam hakati pöörama tähelepanu inimese sotsiaalsest ja kultuurilisest keskkonnast tulenevatele teguritele, mis tema maailmavaate muutumist mõjutasid ning sellele, kuidas pöördumise tulemusena muutuvad tema elustiil, suhtlusingkond, mõttemaailm ja identiteet.

Peamiselt 1980ndatest toimus pöördumisuuringutes „keelelise pöörde“⁴ mõjul paradigmaatiline nihe: uurimisobjektina hakati tähtsustama pöörduja autobiograafilist jutustust ehk pöördumise narratiivi, mis avas uurijaile senisest erineva vaatenurga pöördumise temaatikale (Popp-Baier 2001). Sotsiaalteadustes levima hakanud sotsiaalkonstruktivistliku paradigma kohaselt ei ole objektiivselt kehtivat reaalsust, vaid sotsiaalne maailm konstrueeritakse sotsiaalsete protsesside ehk interaktsioonide käigus (Strömpl 2001). Üksikinimene „avastab“ selliselt konstrueeritud reaalsusest enda jaoks tõlgendusi ja seletusi maailma kohta, olles samas ise enesele teadvustamata nende kaaslooja (Altnurme *op. cit.*). Antud vaateviisi mõjul hakati senisest enam keskenduma mitte niivõrd pöördumise põhjuste, kuivõrd just selle tähendus- ja tõlgendusmuutrite uurimisele, mis ümbritsevad pöördujat tema sotsiaalsetes võrgustikes ja kultuurilises kontekstis. Vanad n-õ universaalsed pöördumise motiive ja protsessi kirjeldavad mudelid sattusid uue paradigma pooldajate kriitika alla. Neile heideti näiteks ette pöördujat mõjutavate tähendussüsteemidega mitteametustamist, mistõttu selliste fenomenide nagu autobiograafilise rekonstruktsiooni ja kanooniline diskursus mõju pöördumise motiividele oli alahinnatud.⁵

Mida aga kujutavad endast eelmainitud autobiograafilise rekonstruktsiooni ja kanoonilise diskursuse fenomenid ja milline on nende mõju pöördumise narratiivile? Pöörduja võtab omaks religioosses kogukonnas valitseva diskursuse ja niinimetatud kanoonilise keele, mille kontekstis luuakse enda pöördumise narratiiv (Popp-Baier 2002: 52). Paljud uurijad on täheldanud, et pöördumise lood kalduvad peegeldama usulises

⁴ „Keelelise pöörde“ mõjust ja sotsiaalkonstruktivistliku paradigma raames toimuva religiooniuurimise epistemoloogilistest ja teoreetilistest küsimustest on varem Usuteaduslikus Ajakirjas avaldanud põhjaliku ülevaate dr Lea Altnurme. Ta osutas tekkivate probleemide võimalikele lahendustele ja näitlikustas neid Eesti uuringutulemuste põhjal (Altnurme 2010).

⁵ Autobiograafilise rekonstruktsiooni fenomeni kontekstis püstitus isegi küsimus sellest, kas usku pöördunu saab üldse olla adekvaatseks informatsiooniallikaks pöördumise motiivide uurimisel (Wohlrab-Sahr, Krech, Knoblauch 1998: 18-19).

kogukonnas valitsevat arusaama „õigest pöördumise mudelist“. Kuulates kaaslaste tunnistusi⁶, õpivad pöördujad kasutama nende põhilist algoritmi ja konstrueerivad sellele oma isikupärase loo, mida siis omakorda esitatakse teistele liikmetele ja uutele tulijatele tunnistusena (Snow, Mac-halek 1984: 175-176).

Siinkohal olgu selgituseks toodud vaid lühike näide. Autobiograafia rekonstrueerimise ehk oma isikliku mineviku ümbertõlgendamise fenomeni on erinevates allikates seostatud enim evangelikaalsete liikumistega, kus on levinud „uuestisünni“ diskursus. Nende liikumistega liitunute pöördumislugusid iseloomustab, et pöördumiselset aega kujutatakse kui halba ja praegust, pöördumise ja liitumise järgset kui head aega, jutustus sisaldab järsku murdepunkti ehk pöördumissündmuse olemasolu, mineviku kriise tõstetakse reljeefselt esile ja patususega kiputakse liialdama, praegust elustiili ja tõekspidamisi kujutatakse järsult erinevatena pöördumiselsetest. Juhul, kui uurija selle diskursuse olemasoluga ei arvesta, on tal lihtne järeldada, et peaaegu kõik evangelikaalsete kogudustega liitunud on pöördunud tugeva isiksusliku kriisi tulemusena. KKL2015 uuringu alusel olgu etteruttavalt öeldud, et nii see siiski ei ole: paljud neist liituvad sõprade ja tuttavate kutsel või koduse kasvatuse mõjul ning mingit rasket isiklikku kriisi nende lood ei peegelda. Siiski järgivad ka nende jutustused teatud määral ülalkirjeldatud mustrit, milles liitumiselset aega iseloomustatakse hingelise tühjusetunde, eesmärgituse ja pidetusena ning pöördumise momenti tähistab näiteks mõni emotsionaalselt sügavalt läbitunnetatud kaunis elamus.

Peter Stromberg on täheldanud, et pöördunu mitte ainult ei tõlgenda oma senist elukäiku ümber, vaid pöördumise narratiivist saab talle ka enesemuutmise vahend. Mineviku sündmused tõlgendatakse uuesti lahti läbi „praeguse mina“ prisma, seotakse seeläbi olevikuga ning põimituna uue identiteetiga kujundatakse selle alusel endale tulevikuperspektiiv. Sealjuures võimaldab loodud narratiiv lepitada ja tasandada pöörduja vastuolulisi ja konfliktseid soove sobivaks enda „uue minaga“, mis viibki pöördunu enesemuutmiseni (Stromberg 1993: 1-16). Pöördumisnarratiiv

⁶ Evangelikaalsetes liikumistes on levinud nn tunnistuste andmine. „Uuestisündinud“ kristlased on tunnistajateks sellele, kuidas Jumal nende elu muudab (sellest ka väljend „tunnistust andma“) ja sellest räägitakse peamiselt palvekoosolekutel teiste kogudusekaaslaste ees.

pole enesestmõistetavalt püsiv suurus, vaid pidevas muutumises, kuna elu ja inimene ise muutuvad ning muutuvad ka usulise kogukonna seisukohad ja vaated. Pöördumislugudel on muuhulgas ka kommunikatiivne eesmärk. Isikliku pöördumisloo esitamine tunnistusena koguduse ees kutsub kuulajaid pühendama oma elu Jeesusele. Pöördumisnarratiivide uurija peab alati silmas pidama, et evangelikaalne kristlane võib ka oma intervjuud võtta kui võimalust anda tunnistust (Popp-Baier 2002: 56).

Ulrike Popp-Baier võtab tabavalt kokku, miks pöördumisjutustus uurijale nii oluline on. See võimaldab analüüsida, kuidas usku pöördunu seletab ja tõlgendab oma senise elu sündmusi ja suhteid uuest, uskliku inimese perspektiivist vaadatuna. Uurija jaoks avanevad tema usulised kogemused, emotsioonid ja tunded, samuti on võimalik uurida tema usulise kogemuse seost narratiivi struktuuriga ning seda, kuidas usulised tõlgendused ja kaanonid suhestuvad inimese isikliku elufilosoofia ning varasemate arusaamadega endast ja maailmast (Popp-Baier 2002: 57-59). Võib veel lisada, et kui senised käsitlused kaldusid pöördumise põhjusi uurides ignoreerima selle kogemuse religioosset tuuma, keskendudes pigem hariduslikele, perekondlikele, majanduslikele jms sotsiaalsetele mõjuritele, siis kaasaegne pöördumise uurimine on muutunud interdistsiplinaarsemaks ja hakanud, vähemalt osa teadlaste poolt, tõsisemalt suhtuma pöörduja religioossetesse tунnetesse ja kogemustesse.

Brad Kallenberg (1995) on pakkunud välja ühe sotsiaalkonstruksionistliku pöördumise definitsioonidest, nimetades seda uue eluviisi tekkeks, mis tuleneb elu, keele ja religioosse maailmavaate jagamisest usulise kogukonnaga. Seda mõtet jagab ka Lewis R. Rambo, kelle arvates kõik pöördumised (isegi Pauluse oma teekonnal Damaskusesse) on vahendatud inimeste, institutsioonide, kogukondade ja gruppide kaudu (Rambo 1993:1). Seega on pöördumisloo esitus sotsiaalselt konstrueeritud ning ka ootus pöördumiseks ja lood, mis näitavad ette, kuidas see toimuda võiks, pärinevad pöördujat ümbritsevast sotsiaalsest keskkonnast. Pöördumine võib olla aga ka sügav psühholoogiline sündmus, millele ei pruugi leiduda sobivat seletust ehk sotsiaalselt konstrueeritud keelelist esitust. Pöördumine pole taandatav üksnes sotsiaalselt konstrueeritud fenomeniks, ent vaimse maailma reaalselt eksistentsi ning sellest lähtuvaid impulsse ei saa sotsioloogilises analüüsis arvesse võtta, kuna pole meetodeid, et neid vahetult uurida.

Kuidas aga uurijad eristavad, kas inimene üldse on usuliselt pöördunud või on tegemist religioosse sotsialisatsiooniga, mille puhul usulised tõekspidamised ja käitumine on omandatud ajapikku, näiteks vanemate vahendusel? David A. Snow ja Richard Machalek on oma 1984. aastal ilmunud tähelepanuväärses artiklis väitnud, et kuna ainus ligipääs pöördumisega kaasnevatele eeldatavatele muutustele inimese teadvuses toimub keele ja retoorika vahendusel, peab ka pöördumise uurimine keskenduma usku pöördunu retoorikas ja keelekasutuses toimunud muutustele. Nimetatud teadlased pakkusid välja rea indikaatoreid, mille esinemine peaks tõestama inimese teadvuses toimunud muutusi sellisel määral, et teda võib pidada usuliselt pöördunuks. Indikaatorid olid järgmised (Snow, Machalek 1984: 167-190):

1. Pöördunu liitub usulise kogukonnaga.
2. Ta käitub pöördunule omaselt: laseb end ristida, kasutab glosso-laaliat ehk „räägib keeltes“,⁷ annab koguduse ees tunnistuse oma pöördumise kohta.
3. Ta kasutab pöördunule omaseid retoorilisi mustreid, mis jagunevad neljaks:
 - a) autobiograafiline rekonstruktsioon (ingl k *biographical reconstruction*) – pöörduja konstrueerib läbi „uue mina“ prisma oma senise eluloo ümber nõnda, et mõne aspekti oma isiklikust minevikust „heidab üle parda“, mõnd võimendab, osa defineerib ümber ja osa kombineerib nii, nagu ta seda enne pöördumist poleks teinud.
 - b) valitseva omistamisskeemi omaksvõtt (ingl k *the adoption of master attribution scheme*) – tundeid, käitumist ja sündmusi, mida ta varem interpreteeris läbi mitme erineva kausaalse skeemi, seletab ta nüüd ühe algpõhjusega. Asjad, mis enne pöördumist tundusid talle seletamatud või kahemõttelised, on järsku selged. Näiteks võib tuua need pöördunud, kes kõike oma senises elus toimunud põhjendavad nüüd Jumala plaaniga.
 - c) analoogse põhjendamise katkemine (ingl k *a suspension of analogical reasoning*) – pöörduja väldib enda uskumustest

⁷ Glossolaalia ehk „keeltes rääkimise and“ ei ole kindlasti midagi tüüpilist, isegi evangelikaalses keskkonnas mitte. See võib olla näide mõne spetsiifilise grupi tava omaksvõtust, ent neiski pole seda andi kõigile antud.

ja usulistest toimingutest rääkides tavapärase kõnekujundite ja väljendite kasutamist, kuna näeb oma maailmavaadet unikaalse ja võrreldamatuna ning kaitseb niiviisi nende pühadust.

- d) pöörduja rolli omaksvõtt (ing *embrace of the convert role*) – pöörduja roll muutub inimese jaoks domineerivaks isegi igapäevategevustes, jättes teised rollid tagaplaanile.

Clifford L. Staples ja Armand L. Mauss vaidlesid eeltoodule vastu, et tegelikult peegeldab usulise pöördumise toimumist siiski vaid autobiograafia rekonstrueerimine. Nimelt olid nende uuringus ülejäänud indikaatorid omased ka sellistele usulise kogukonnaga liitunutele, kes olid sinna religiooselt sotsialiseeritud, näiteks vanemate kaudu, mitte isiklikult usuliselt pöördunud (Staples, Mauss 1987: 141-145).

Kuigi pöördumise indikaatoreid on erinevate uurijate poolt välja pakutud mitmesuguseid (nt identiteedi muutumine, isikunime vahetus vms), võib siiski järeldada, et konsensuslikke ja universaalseid kriteeriume, mille alusel määrata, kas inimene on usuliselt pöördunud või mitte, ei ole. Ülal kirjeldatud indikaatorid pole rakendatavad isegi mitte kõigi kristlike konfessioonide puhul, rääkimata teistest religioonidest. Ka kõige konsensuslikuma autobiograafia rekonstrueerimise indikaatori rakendamisel ei saaks suurt osa usklikest pöördunuteks pidada. Seda esineb peamiselt nendes kristlikes kogukondades, kellele on omane arusaam uuestisünnist. Eckhart Friedrich, Klaus Hartmann ja Detlef Pollack, kes uurisid luterlaste pöördumislugusid Saksamaa idaosas, täheldasid aga, et nende uuritud ei muutnud oma identiteeti nii põhjalikult kui väiksemate kogukondadega liitunud, vaid võtsid oma vana identiteedi kirikusse kaasa ja integreerisid uue identiteedi sisse. Nimetatud teadlased leiavad, et vaatamata asjaolule, et luterlastel ei esine neidsamu pöördumise indikaatoreid (või vähemalt ei esine sellisel määral nagu näiteks evangelikaalsete koguduste liikmetel), ei tähenda see, nagu ei oleks kirikuga liituvad luterlased usulised pöördujad. Kui nad ei omandaks religioosset maailmavaadet, siis nad tõenäoliselt ei liituks üldse kirikuga, mis tänapäevaks üsna sekulariseerunud idapoolsetel liidumaadel tähendab teatud eneseületust (Friedrich, Hartmann, Pollack, 1998).

Vaatamata ülaltoodud kriitikale on Snow' ja Machaleki teooria pöördumise indikaatoritest siiski suurt tähelepanu leidnud. Kuigi need pole

tervikuna rakendatavad KKL2015 käigus uuritud konfessioonide pöördumislugude analüüsimiseks, kasutas käesoleva artikli autor kahte indikaatorit: autobiograafilist rekonstruktsiooni ja valitseva omistamisskeemi omaksvõttu, tuvastamaks intervjueeritute kõnes teatud mustreid, mis viitavad konfessionaalse pöördumise diskursuse esinemisele. Analüüsitud sai järgmisi tunnuseid: 1) kas intervjueeritu kasutab oma konfessioonile omast usulist keelt, 2) kas intervjueeritu kasutab oma liitumise teekonna kirjeldamisel enda konfessioonile omast mõtestamismustrit (kas teekond oli pikk või lühike, kas liitumisele eelnesid kriis või otsingud), 3) kas intervjueeritu kõnes esineb autobiograafilist rekonstruktsiooni, kus on kujutatud selget pöördumomenti ja eelnenud elu kujutatakse patuse ja läbikukkununa, 4) kas intervjueeritu kõnes peegeldub valitseva omistamisskeemi omaksvõtt (Jumala mõju enda otsustele ja tegudele). Diskursusanalüüsi põhieesmärk polnud seega avastada intervjuude materjalist uusi diskursusi, vaid kontrollida, kas ja kui paljud vastava konfessiooniga liitunud kasutavad ülalnimetatud nelja diskursiivset elementi, mille olemasolu võis tänu teoreetilistele allikatele ja mõnele varasemale uuringule eeldada. Samas ei välistatud niisuguse analüüsiga eripäraseid juhtumeid või mõne ootamatu diskursuse lisandumist.

UURIMISTÖÖ TULEMUSTEST

Üldised märkused. Intervjuu alustuseks esitatud narratiivne üldküsimus andis võimaluse oma loo jutustada kõigil kogudusega liitunutel, ka neil, kelle peamine liitumismotiiv oli esmapilgul olnud formaalne kombetäitmine (näiteks kui sõber kutsus oma lapsele ristivanemaks ja informant soovis talle vastu tulla). Autorit huvitasid intervjuude tegemisel nimelt kõikvõimalikud põhjused, miks inimesed tänapäeva Eestis üldse kirikuga liituvad. Seega jäi vähemalt intervjuu esimeses, narratiivses pooles informandi otsustada, kas üldse ja milliste sõnade ja väljendusviisiga ta kogudusega liitumisest räägib. Intervjuu hilisemas osas esitati⁸ täpsustav küsimus: „*Millal Teist sai kristlane? Mida see Teie jaoks tähendab? Kas kristlaseks saamine tuli järsku või on see olnud pikaajaline areng?*“ Artikli autor lähtus eeldusest, et erinevates konfessioonides võidakse nendest teemadest rääkida üsna erinevalt – on selliseid konfessioone, kus pöördumist

⁸ Seda tehti vajadusel, kui informant ise sellest ei rääkinud.

tõlgendatakse kui järsku ja selget lahtimurret eelnevast elust ja on neid, kus isiksuse järsku muutumist sellisel moel ei rõhutata ning usulisest pöördumisest ei tulegi narratiivis juttu. Seetõttu tundus küsimus „kristlaseks saamise“ kohta piisavalt üldine, et võiks kõnetada ükskõik millise konfessiooni liikmeid.

Mida öelda informantide üldiseloomustuseks? Liitumislugudes esines ühiseid tunnuseid, mis ei sõltunud jutustaja konfessionaalsest kuuluvusest, vaid olid iseloomulikud kõigile. Nii näiteks ei leidunud 60 intervjuueritu hulgas kedagi, kes väitnuks ennast Jumalasse üldse mitte uskuvat ja vähemalt mõnikord ei palvetaks. Samuti pidasid kõik intervjueeritud ennast kristlasteks. See kehtis ka nende informantide kohta, kelle seotus kogudusega jäi nõrgaks⁹ ja kes kahtlesid oma kiriku õpetuslikes seisukohtades. Seega polnud valimis inimesi, kes kuuluksid kogudustesse, kuigi ise usklikud ei ole ja ennast kristlaseks ei pea. Samuti oli vähe neid intervjueeritud, kellel enne liitumist puudus igasugune kokkupuude usuga. Enamik alustas oma lugu mingi usu või kirikuga seonduva mälestuse või mõttega varasest lapsepõlvest või ajast, mil tekkis huvi „teispoolsete teemade“, „igavikuliste teemade“ vastu. Osa põhjendas oma „eelsoodumust“ usule hingelise, tundliku psüühilise laadiga. Paljude esmased kokkupuuted usuga on tulnud lähedaste, tavaliselt vanavanemate, vanemate, õdede-vendade ja sõprade kaudu. Sageli väideti usk Jumalasse või „millesegi kõrgemasse“, „teispoolsusse“ olevat mingil määral olemas olnud juba ammu, vahel lausa lapsepõlves, kuigi sellega ei kaasnenud tolal muutusi käitumises, kuuluvuses, maailmavaates. Tegemist oli raskesti määratletava tundega, mis ootas „uinuvas olekus“ oma aega ja mis mingite sündmuste või arengute tulemusena „aktiveerus“. Toon siinkohal tsitaatidena mõned näited intervjuudest.¹⁰

Juured on, ma arvan, kauges lapsepõlves. Elu jooksul oli huvi. Viimasel ajal jõudsin selleni, et tahan ristitud olla, tahaksin Jumalaga rohkem seotud olla. Ja siis oligi nii. [...] Tegelikult, kui ma hakkasin leerikoolis käima, siis mul oli usk Jumalasse küll, ma sain lihtsalt selgust paljudes küsimustes. (Naine, 52, luterlane)

⁹ Üks intervjuueritu jõudis uurimisprojekti vältel kiriku tegevusest juba ka kõrvale jääda.

¹⁰ Intervjueeritute tsitaadid on toodud muutmata kujul kursiivis.

Tegelikult me (koos abikaasaga) oleme mõlemad olnud sellised, kes pole Jumalat eitanud, aga me pole nagu sidunud ennast kellegagi. [...] Ateistiks ei ole ka meil peres ennast keegi nimetanud. (Mees, 47, õigeusklik)

Ma olen teadnud kogu aeg või tunnetanud, et see muu maailm on olemas [...] tajunud, et midagi on veel. Seda miskit või midagi ma olen otsingud kogu aeg. Lapand mingeid raamatuid või usundeid, millelgi pikemalt peatamata. [...] Mingi nälg, rahutus on hinges olnud kogu aeg. (Naine, 32, vabakogudus)

Liitumiseelsest kriisist rääkimine oli samuti omane erinevate konfessioonide esindajatele. Kas see tuli aga eriliselt esile just evangelikaalsete ja karismaatiliste koguduste liikmete jutustustes, nagu väidavad teoreetilised allikad? Tõepoolest, mõnevõrra rohkem rõhutavad pöördumisele eelnenud kriisi tähtsust ka Eesti evangelikaalsete ja karismaatiliste ning adventkogudustega liitunud. Nende kirjeldatud kriis ei pruukinud olla tingitud välistest teguritest nagu näiteks enda või sõbra, lähedase raske õnnetus, haigus, surm, abielulahutus, mida küll ka esines. See kriis oli pigem hingeline: sisemise tühjuse, läbikukkumise tunne; tunne, et elatakse sihitut ja mõttetut elu ning võõrandumine, väärtus- ja rollikonfliktid. Samas kõikides nimetatud konfessioonide liitumislugudes kriisi ei esinenud.

Üldiselt võib meie liitujate lugusid pidada väga mitmekesisteks. Kõige suuremat variatiivsust kohtab luterlaste hulgas, kus piltlikult väljendudes „skaala“ ühte otsa jäävad need, kes kasutasid muidu luterlastele mitteomast usulist sõnavara ja kelle jutustamisviis oli sarnasem karismaatilise või evangelikaalse liituja omaga, teise otsa aga need, kelle sõnavaras ja kasutatavas diskursuses oli selgelt märgata uue vaimsuse mõju.

„Kristlaseks saamise“ ajaline kestvus. Pealkirjas nimetatud aspekt pakkus väitekirja autorile huvi eeldusel, et see võiks ilmekalt välja tuua erinevused nende konfessioonide vahel, kus esineb järsu pöördumise diskursus ning nende vahel, kus seda ei esine. Evangelikaalsete, karismaatiliste ja adventkogudustega liitunud rääkisid enda „kristlaseks saamisest“ kui suhteliselt kiiresti toimunud muutusest. Enamasti tähistas pöörde momenti mingi konkreetne ja väga eriline sündmus või emotsionaalne kogemus, looduselamus, eriline äratundmise hetk, hingerahu kogemine, kuid mõned informandid rääkisid ka oma religioosetest, müstilistest

kogemustest: kogeti Jumala puudutust või kõnetamist. Nendes kogudustes, kus on tavaks päästepalvet lugeda, järgnes see sageli päästepalvele. Valimis olid mõned noored, kes olid oma lapsepõlvkodus saanud kristliku kasvatuse ehk siis usuliselt sotsialiseeritud. Kuigi antud noorte puhul ei saa eeldada järsku isiklikku pöördumist, oli ka nende narratiivides siiski mingi eriline sündmus, mis pöördemomenti tähistas. Selle järel nad ristiti. Ühe 18-aastase usklikus perekonnas kasvanud baptisti neu loos näiteks tähistas pöördemomenti noortelaagris vahetult pärast päästepalve lugemist kogetud eriline ja kaunis looduselamus:

Me läksime ujuma peale sauna. Ma olin esimene julge vettehüppaja. Ja me avastasime vees olles, et jää oli järvel peal olnud ja ma hüppasin läbi jää. See oli midagi väga erilist [---] ma kuulsin vee all, kuidas jäätükid murdusid vee all. See oli vist kõige ilusam hääl, mis ma kuulnud olen. See kõik täitis mind kuidagi eriliselt. Ja siis ma tõesti tundsin, et nüüd ma olen vist Jumala laps. Peale seda ma hakkasin tahtma Piiblit lugeda. (Naine, 18, baptist)

Seega võib järeldada, et nende kogudustega liitujad, kus eksisteerib nii-öelda normatiivne pöördumise mudel, järgivad seda oma lugude jutustamisel ka siis, kui indiviidil tõenäoliselt järsku usuliste tõekspidamiste muutumist esinenud ei ole.

Traditsioonilistest (luteri, õigeusu, katoliku) kirikutest pärinevate informantide jutustustes üldjuhul sellist järsku pöördumissündmust esile ei tooda, kuigi on ka üksikuid erandeid. Katoliiklased ja õigeusklikud räägivad pikast otsinguperioodist, mille käigus sooviti leida lahendust mingitele eksistentsiaalsetele küsimustele või siis mõtestatuse, identiteedi, seletuse, kuuluvuse probleemidele. Selline otsinguperiood järgneb mõnikord mingile kriisiolukorrale või raskele sündmusele inimese elus, mida siiski ei tooda välja nii terava ja ulatuslikuna kui esimesse gruppi kuuluvate jutustajate lugudes. Rõhutatakse oma intellektuaalset huvi religioonide, ajaloo, filosoofia, vaimsete õpetuste vastu või siis vastavat iseloomutüüpi (nt „Olen väga hingeline inimene ja siia ma olen nüüd lõpuks välja jõudnud“). Roomakatoliiklased tõid oma jutustustes liitumiseelsest ajast välja n-ö keskse probleemi: see oli küsimus või küsimused, millele oli pikka aega väga erinevatest allikatest vastust otsitud, kuni saabus äratundmishetk. Mõned neist mainisid näiteks juurdlemist moraalsete dilemmade üle või väärtuskonflikti ümbritsevaga: kuidas tulla toime maailmas, kus kõik näib olevat lubatud? Näiteks rääkis üks 27-aastane katoliiklane oma teismeea küsimustest nii:

Palju asju võib elus teha, igasugu huvitavaid asju ja igasugu igavaid asju, aga milleks, et mis see kaugem eesmärk nagu on? Et kindlasti see keskkond, kus ma nagu teismelisena seal 2000ndate alguses üles kasvasin, muutus väga palju. Eesti ühiskond muutus nagu ise hästi palju tarbimisühiskonnaks ja rohkem hakkas nagu prealveerima relativistlik mentaliteet. Tekkis küsimus, et kui kõik on suhteline, mis siis kõige mõte on? – see oli nagu minu jaoks krutsiaalne lahendada. Kus on lootuse allikas? Miks pingutada, et olla nagu parem inimene? (Naine, 27, katoliiklane)

Või siis sarnane näide 51-aastaselt mehelt:

Ühel hetkel tekkis minu elus küpsus ja huvi mõelda nagu üldse elu üle järgi, et mis siis saab? mis siis ees ootab? kus on taevas? Kõik on nii kaugel, midagi näha ei ole, aru ei saa. Kuidas inimene sünnib? Kõik on nii tundmatu. (Mees, 51, katoliiklane)

Roomakatoliiklased nimetasid tähtsa motiivina ka jumalateenistuse korda koos liturgia, palvete ja sakramentidega, mis andvat korrastatuse mitte ainult mõtlemisele, vaid ka tunnetele ja elulaadile. Samu aspekte pidasid olulisteks ka õigeusklikud, kuid mitte luterlased, kes nimetasid hoopis jutluse olulisust, leerikursust ja vaimuliku isikut. Katoliiklaste lugudes on tähtsal kohal ka lugemine ja reisid katoliiklikesse maadesse, mis said hiljem otsustavaks just konfessiooni valikul.

Luterlaste kirjeldus liitumisprotsessist sarnanes teiste traditsiooniliste kirikute liikmete omadele: kogudusega liitumist nähti kui juba olemas olnud usuliste tunnete „vormistamist“, millega omakorda kaasneb seniste mõtete ja hoiakute „intellektuaalne korrastumine“. Korduvalt kasutatakse abielu metafoori: „Olen kaua liikunud selles suunas, usk tuli minusse tasapisi ja nüüd vormistasin selle suhte ära“. Liitumise motiivina toovad nemad teistest enam välja soovi saada uusi teadmisi, laiendada silmaringi, milleks pakkus suurepäraseid võimalusi leerikursus. Luterlik kirik seostub teistest enam ka pere- ja kultuuritraditsioonidega, kodukandi identiteediga, mistõttu see tundus olevat teistest kirikutest nii vaimselt kui ka füüsiliselt lähemal ja kättesaadavam. Sellesse kirikusse tulekul on veel üks esmapilgul üllatav motiiv, mida teiste konfessioonide puhul nii palju ei esine – see on soov saada enne surma ristitud ja hiljem kristlikult maetud. Selle motiivi tagamaad väärisksid edaspidi põhjalikum uurimist.

Õigeusklikud sarnanesid oma „kristlaseks saamise“ protsessi pikkuse poolest teiste traditsiooniliste kirikute informantidega. Liitumisele eelnesid samuti üsna pikad otsingud, mis päädsid „kojujõudmise tundega“, „äratundmisega“ just selles kirikus. Erilist rolli on nende puhul mänginud teatud õigeusuteemalised või kristlikku filosoofiat sisaldavad raamatud,¹¹ mis samuti sellise „äratundmise momendi“ esile kutsusid. Veel võlusid neid õigeusu kiriku liturgia, palved, müstilisem ja emotsionaalsem jumalateenistus, vastandina eelkõige just luterlikule kirikule. Ka nemad märgivad oma lugudes reisi mõju. Õigeusu maades käimisel on vaimustatud sealsetest kirikutest.

Luterlaste puhul kirjeldatud „kultuuri ja traditsioonide järgija“-tüüpi informante tuli teiste konfessioonide puhul ette vaid üksikuid. Adventistlike, evangelikaalsete või karismaatiliste kogudustega liitumine tähistab suuremat lahtimurret nii domineerivast kultuurist kui ka traditsioonilisest religioossusest ja seda tajuvad ka informandid ise. Sellist mustrit ei kohta küll sageli, aga nii mõnedki noored informandid näevad evangelikaalse või karismaatilise kogudusega liitumises vastandumist vanemate ja vanavanemate „leigele usklikkusele“, mida iseloomustatakse irooniliselt kui „pühapäeva-usklikkust“ või „jõululapäeva-usklikkust“.

Traditsiooniliste kirikutega liitujate hulgas on üksikuid informante, kelle maailmavaate muutus on siiski suhteliselt järsk ja/või seotud mingi üleloomuliku kogemusega. Kuna puudub normatiivne jutustus selle kogemuse seletamiseks, tehakse seda individuaalselt, tuginedes erinevatest allikatest laenatud teadmistele. Mõnel juhul on aimata uue vaimsuse või mõne karismaatilise koguduse mõjusid. Järgnev tsitaat on ühest intervjuust, mille andja koges raskesti seletatavat religioosset elamust, mida ta sellele järgnenud otsingute käigus hakkas seletama.

Selle kriisi olukorras ma sain ühel õhtul mingisuguse sellise väga raskesti kirjeldatava religioosse kogemuse, mille järel mu maailm muutus. Ma olin peale seda veendunud, et maailm ei ole selline, mida saab käega katsuda ja suhu toppida. Toimus selline väga järsk pöördeline kogemus mu elus, peale seda sai minust otsija. Siis ma hakkasin otsima väljundit. [...] Haarasin raamatupoest igasugu raamatuid. Sattusin nii-öelda New Age'i radadele. (Mees, 45, katoliiklane)

¹¹ Informandid mainisid näiteks Kallistos Ware „Õigeusu teed“ või Nikolai Berdjajevi raamatuid.

Informant ei seletanud oma kogemuse sisu põhjalikumalt, kuid tema otsingud kestsid kaua ning viisid ta lõpuks kristluse juurde.

Eelnevalt kirjeldatud kahest suuremast grupist aga jäävad eraldi metodistid. Nende hulgas oli võrdselt nii selliseid intervjueerituid, kelle pöördumise protsess oli nii pikkuselt kui ka vormilt sarnasem adventistlike, evangelikaalsete või karismaatiliste koguduste liikmete omaga, kui ka selliseid, kelle liitumise protsess sarnanes enam luterlastega. Näiteks oli üks valimisse sattunud informant liitunud metodisti kirikuga soovist saada laulatatud ja hiljem last ristida, mis on üsna üllatav väljaspool luterlikku kirikut. Hiljem hakkas kirikus räägitav talle huvi pakkuma ja ta jäi aktiivseks koguduse liikmeks edasi. Teistest enam rääkisid värsked metodistid kuuluvusest, ühistundest ja toredatest kogudusekaaslastest. Sotsiaalne pool tundub nende puhul üldse väga tähtis olevat – mistahes põhjustel kirikusse poleks mindud, kogudusesisesed suhted on nende jutustustes väga olulisel kohal.

Eelneva kirjelduse puhul saab seega väita, et „kristlaseks saamise“ ajalise kestvuse alusel võib informandid jagada kahte gruppi: evangelikaalsete, karismaatiliste ja adventkogudustega liitunutele on iseloomulikum kiirem ja lühema teekonnaga liitumine, traditsiooniliste kirikutega (roomakatoliku, õigeusu ja luterlikud kogudused) liitunutele on oma sem pikem teekond ja aeglasem liitumine. Metodistid jäävad üllatuslikult nende kahe grupi vahele.

Lühidalt kokku võttes võib öelda, et „kristlaseks saamise“ kohta käib kaks diskursust: kui vanade kirikute puhul tähistab pöördumise hetk pigem pikaajaliste usuliste otsingute, kasvamise, arenemise lõpufaasi, siis uutest kirikutest kõneldes sellest alles usuline kasvamine ja arenemine algab. Samas peab siiski silmas pidama, et uute kirikutega liitunute hulgas oli rohkem nooremaid inimesi, kelle jaoks liitumine langes paljuski kokku nende isiklike „uute algustega“. Oma pöördumise lugu vaadatakse sageli ka laiema vaimse enesearengu kontekstis ja mõnevõrra üllatav oli avatud suhtumine tulevikku: „Vaatan ja uurin, vajaduse korral otsin edasi“. See kehtib kõigisse kolme gruppi kuuluvate informantide puhul.

Liitumisele eelnenud kriisiolukorra esiletõstmine. Nagu eespool mainitud, oli liitumisele eelnenud kriis intervjueeritute hulgas üsna levinud ning sellest rääkisid erinevate konfessioonidega liitunud kui sisemise muutumise

algpõhjusest või vallandanud tegurist. Kriisi põhjused võib jagada kaheks: välispidistest põhjustest nagu õnnetused ja haigused tingitud kriisid ja sise- mised kriisid, näiteks ärevus, depressioon, pingeseisund, stress, läbipõle- mine, mõttetuse- ja tühjusetunne, võõrandumine, pidetus, sihitus.

Chana Ullmann väidab, et traditsiooniliste religioonide konvertiidid räägivad enam välistest stressifaktoritest, samas kui mittetraditsiooniliste usuliste gruppide pöördjad on kogenud enam sisemisi kriise (Ullmann 1988). Mingil määral on see seos olemas ka Eesti liitujate puhul ning kind- lasti seotud kanoonilise diskursuse fenomeniga. Evangelikaalsete, karis- maatiliste ja adventkogudustega liitujate lugudesse kuulub sageli tugeva isikliku kriisi läbielamine, vahel isegi psüühiline kokkuvarisemine enne pöördumist. Selle põhjuseks on „patune elu“, mida elati enne päästetud saamist ja kuhu kuulusid väga erinevad pahed, nagu ületootamine, stress, alkohol, tubakas, peod, sündsusetu käitumine ning vahel ka psüühilisele tervisele laastavalt mõjunud mittekristlikud vaimsed praktikad. Kokku- puude kristlas(t)ega, kes olid nendest pahedest vabad, aga siiski elurõõm- sad ja vaimsetele väärtustele keskendunud, tekitas kõige suurema kriisi hetkel soovi olla nende sarnane. Usuline pöördumine leiabki aset selles kontekstis ning tähistab järsku lahtiütlemist vanast patusest elust ning uue ja parema, korralikuma elu algust.

Kriis tingis otsingud, oli liikumapanevaks jõuks. Teekond kriisist „kohtumiseni“¹² võis olla indiviiditi väga erineva pikkusega. „Kohtu- mine“ aga tähendab kokkupuudet inimese, koguduse, sündmuse, sõnu- miga, mis tähistas „äratundmist“, seletust juhtunu kohta ja uue elupers- pektiivi tekkimist.

Ühel hetkel ma tegin otsuse, et tahan Piibli läbi lugeda. Sellele eelnes see, et mu elu oli rööbastelt maha jooksnud ... täiesti nagu ... pikali maas. Ühel hetkel tuli lihtsalt teadmine, et mul on vaja see Piibel läbi lugeda. Ma teadsin, et tuleb see aeg ka, et ma saan seda teha. Planeerisin sinna aega selle tegevuse. [...] Ühel hetkel ma sain selle raamatu läbi. Ja siis ma hakkasin käima nagu ühes väikses koguduses seal. (Mees, 38, nelipühilane)

Ma sain aru, et kõik on valesti minu elus. Pereelu ei läinud, tööl oli palju kohustusi, ühiskondlikke kohustusi oli ka meeletult palju. Koorem oli nii

¹² „Kohtumine“ oli üks Lewis R. Rambo välja pakutud pöördumise etappidest (Rambo 1993: 168–169).

suur. Ma tundsin juba, et see karikas hakkab nagu täis saama. [...] Kõik need viimased päevad olid minu jaoks suur muutus, kui ma kohtusin ühe adventistiga. [...] Ja nüüd ma ütlen, et see oli Jumala juhtimine. Nii nagu ma selle inimesega kokku sain, mul südames tuli selline hääl, et ma tahan ka nii rahulikku elu nagu see inimene elab. (Naine, 53, adventist)

Traditsiooniliste kirikutega liitunud informandid üldjuhul ei seostanud isiklikke kriise nii otseselt pöördumissündmusega. Näiteks võis õnnetusjuhtum peres tingida muutusi, mis viisid inimese kokku mõne koguduse või kristlasega või siis tekitas see küsimusi ja mõtteid ning inimesest sai otsija. Siinkohal näiteks löik ühe luterlasest neiu loost:

Umbes aasta tagasi suri mu üks sõbranna, sooritas enesetapu. See oli mulle väga tugev löök. Minu maailmapilt varises kokku. Sain aru, kui kaduv kõik on. Minul on pere, lähedased, on hästi läinud. Olen õnnelik. Sain aga aru, et see on nii ebastabiilne. See võib iga hetk ära kaduda. Mul ei ole siis mingit toetust, mul pole mingit ankrut. See oli väga raske aeg. Olen väga lähedane perega, emaga. Sain aru, et kui mu ema peaks ära surema, mul ei oleks lihtsalt jõudu, et edasi minna. [...] See oli katalüsaator, mis kiirendas. Seda oli vaja. (Naine, 18, luterlane)

Muidugi on siingi erandeid, näiteks selliseid luterlasi, kellele vahetult õnnetuse järel kirikust nii vaimset kui füüsilist abi pakuti, mis viis omakorda kiire liitumiseni selle kogudusega ning ka selliseid, kes pöördusid järsku isikliku elu kriisi kõrghetkel ning leidsid kirikust vaimset tuge ja uue eluperspektiivi. Kriisiaspekti väljatoomise osas võiks metodistid paitutada pigem ühele reale traditsioonilistesse kirikutesse kuulujatega.

Eelneva ja praeguse elu erinevus. Evangelikaalsete, karismaatiliste ja adventkogudustega liitujate lugedes tähistab kogudusega liitumine sageli suurt muutust isiklikus elus: uusi töökspidamisi, teistsugust, sihipärasemat, tervemat ja karskemat elulaadi, vahel ka paremaid suhteid vanemate ning vanavanematega. Mõnikord jäävad tagaplaanile vanad, mitte kristlastest sõbrad-tuttavad ja tekivad uued sõprussuhted kogudusekaaslastega. Muutust mõttemaailmas ja elulaadis peetakse koguni nii suureks, et mõnigi informant ütleb enda „uue mina“ kohta: „Miski pole enam endine, olen uus loodu“. Vahel kinnitavad informandid, et neil on tagantjärele raske mõista oma „endise mina“ otsuseid ja tegemisi. Seega on tegemist üsna suure identiteedimuutuse ja uue rolli omaksvõtuga.

On huvitav, et seda, millal muutus täpsemalt aset leidis, polegi väga lihtne üheselt määratleda. Osa nimetatud grupi informantidest peab „kristlaseks saamise“ hetkeks päästepalvet, osa aga ristimist. Samuti on need sündmused liitunute jaoks erineva emotsionaalse intensiivsusega. Osa liitunute jaoks on isiklikult olulisem olnud päästepalve, osa jaoks aga ristimine. Siiski tähistas päästepalve rohkem sisemist muutust ning ristimine toimunud muutuse nähtavaks tegemist teistele inimestele.

Ma arvan, et ristimine oli minu jaoks isegi olulisem kui päästepalve. Kuigi jah, ma ei kõrvutaks neid nii, aga lihtsalt ristimise hetkest ma tundsin väga selgelt, et olen oma vana elu nüüd täitsa maha matnud ja ma olen nüüd uus loodu. (Mees, 24, 3D kogudus)

Ma olen aasta hiljem täiesti teine inimene. Tol hetkel ei olnud mul järsku muutust, mina olin selline kahtleja, sain päästetud alles neli kuud peale kogudusse minekut. Ma leidsin kirikus kindluse, kindluse Jumalas, õppisin Jeesust usaldama, et pimedus mu sees talle ära anda emotsionaalselt ja vaimselt. Sain hinges rahu. (Mees, 21, 3D kogudus)

Elustiili muutusest on intervjuudes üsna palju juttu. N-ö kristliku eluviisi kohta on inimestel palju eelarvamusi olnud. Olles kogudusega liitumas, esitatakse endale ikkagi küsimusi selle kohta, kui palju ollakse nõus senisest elulaadist ja suhetest loobuma. Või vastupidi: kristlusele ja kristlastele lähenedes ei paku endised meelelahutused ja sõbrad ühtäkki enam lõbu. Peod ja senised hobid hakkavad äkki tunduma sisutühjad ja mõttetud.

Traditsiooniliste kirikutega liitunud informantide lugudes sellist murrangulist lahtiütlemist vanast elust esile ei tule. Muutused, mida siiski välja tuuakse, on pigem psühholoogilise toimetuleku paranemine („Olen nüüd palju rahulikum kui enne“, „Olen nüüd parem ja teistega arvestavam inimene“), elustiili muutusena („Olen pühapäeviti varem hakanud üles tõusma, kuna käin nüüd kirikus“) või siis uue identiteedi tekkena („Mul on nüüd kindel teadmine, kes ma olen. Olen nii-öelda paigas“). Elu on saanud selgema sihi ja raamid. Eriliselt armastavad luterlased esile tõsta ka silmaringi laiendamist ja targemaks saamist tänu leeris käimisele ja kogudusega liitumisele. Sageli vastavad just luterlased intervjuueerija täpsustavale küsimusele toimunud muutuse kohta siiski lihtsalt: „Eriti midagi ei ole muutunud.“

Arvan, et see ei too midagi drastilist kaasa. Huvitav on pühapäeviti kuulata päevasõnumeid, ennast sellel alal harida. Kaasa ei too midagi. Oma loomust ei muuda, kuid saad kohandada ennast. [...] Lisandub teistega arvestamist, tahad head teha, heategevust, arvestada ka kogukonnaga. (Naine, 50, luterlane)

Kui nüüd mõtlema hakata, siis väga palju polegi muutunud. Kuid üks asi, mis mulle endalegi on hämmastavalt oluliseks saanud, on pühapäeva pidamine. Olen siis üksi ja omaette – see on minu aeg. (Naine, 42, luterlane)

Jah, palju on muutunud. Suuremad muutused on sisemised, hingelised ja minu enda muutumine. Mina kui inimene, isiksus. Tunnen, et iga päev muutun, tänu Jumalale. Kui see, mida näha on, siis see, et käin iga pühapäev kirikus. (Naine, 18, luterlane)

Usulise keele kasutamine. Sotsioloogias vaadeldakse religioosset kogukondi mõnikord subkultuuridena, millele lisaks muudele subkultuuridele omastele tunnustele on vahel iseloomulik ka oma eripärane keel. Usulisel keelel on mitmeid kognitiivseid ja sotsiaalseid eesmärke, kuid üks peamisi on sakraalse ja profaanse mõõtme eristamine (Bayer 2004: 9-11). Niisugust religioosset keelt esines ka meie informantide kõnes, kusjuures arvestama peab seda, et vesteldes uurimisgrupi intervjuerijatega, kes olid informantidele üldjuhul varem tundmatud, võidi religioosset keelt kasutada vähem, kui oleks kasutatud kogudusekaaslastega suheldes. Mitmedki intervjueritud tundsid huvi intervjuerija konfessionaalse päritolu ja ka selle vastu, kas teatud terminid või seisukohad tema jutust on intervjuerijale arusaadavad. Autor pidi mitmeid intervjueritute poolt kasutatud termineid paluma lahti seletada ning enamasti olidki need seotud just usulise keelega.

Lisaks oma konfessioonile omasele usulisele keelele ja retoorilistele elementidele esines intervjueritavate jutus ka selliseid mõisteid ja väljendeid, mis tõenäoliselt ei tulene antud konfessiooni kultuurist ja õpetuslikest seisukohtadest, vaid mille allikas võib olla populaarne kirjandusteos, kristlik meediakanal või vaimulik. Need on muutunud populaarseks, hakanud levima ja muutunud n-ö käibefraasideks kas antud konfessiooni või mõnede suuremate koguduste sees. Niisuguseid ütlusi ilmnas näiteks luterlastel. Käesoleva töö käigus ei uuritud selliste väljendite päritolu ja allikaid – see oleks eeldanud palju ulatuslikumat analüüsi.

Üks tunnuseid, mis esimest (ehk niinimetatud uute konfessioonide) ja teist (ehk niinimetatud traditsiooniliste konfessioonide) gruppi omavahel selgelt eristab, ongi usulise keele kasutamine. Evangelikaalsete, karismaatiliste ja adventistlike kogudustega liitunud kasutavad seda palju rohkem võrreldes traditsiooniliste kirikutega liitunutega. Viimastest aga omakorda kasutavad seda kõige vähem luterlike koguduste liikmed, kus usulise keele kasutamist peaaegu üldse ei kohta. Luterlaste puhul näib retooriliste elementide ja keeleliste väljendite variatiivsus olevat kõige suurem. Oma usulistest tunnetest ja emotsioonidest kõnelemisel kasutatakse pea täielikult ilmalikku sõnavara. Vähesel määral tarvitatakse isegi psühholoogiast pärinevat või uue vaimsuse mõjudega sõnavara, näiteks: „saavutasin enesekindluse“, „sain sisemine rahu“, „kanalid läksid lahti“. Juttu on ka kaitseinglitest jne.

Olen saanud usus eneseleidmist, tuge ka. Mingi kanalid on lahti läinud, mis varem olid umbes. Asjad, millest õieti aru ei saanud, ei julgenud tunnistada. Hirmsid on palju vähemaks jäänud. (Naine, 37, luterlane)

Ühe luterlasest informandi sõnakasutus oli sarnane karismaatiliste koguduste liikmete omale. Intervjuu käigus selguski, et ta tundis suurt huvi ja sümpaatiat nende koguduste vastu ning oli neis sage külaline. Ja nagu juba öeldud, tulevad usulise keele ja retoorika kujunemisel kõne alla ka muud kogudusevälised allikad, juhul kui pöördunu jälgib näiteks kristlikke meediakanaleid, suhtleb aktiivselt teistest kogudustest pärit inimestega või on varem kuulunud mõnda teise kirikusse ning selle retoorilised mustrid oma uude kogudusse kaasa võtnud.

Ka usulise keele kasutamise poolest ei saanud metodiste liigitada kummassegi suuremasse gruppi: nende hulgas oli nii selliseid informante, kes usulist keelt kasutasid, kui ka neid, kes seda ei teinud.

Jumala sekkumise kogemine. Viies aspekt, mis uuritud usulisi kogukondi omavahel eristas, oli see, kuivõrd nende liikmed räägivad isiklikust jumalasuhtest ja Jumala mõjust oma elule. Antud aspekt, nagu varem sai mainitud, on kohandatud Snow' ja Machaleki pöördumise indikaatori „valitseva omistamisskeemi omaksvõtt“ järgi ja peegeldab, millisel määral näeb pöördunu oma eelnevaid elusündmusi osana Jumala „suurest plaanist“ temaga.

Adventistlike, evangelikaalsete ja karismaatiliste kogudustega liitunud lugudes kohtab rohkem lähedase ja otsese jumalasuhte taotlemist, Jumala otsest ja vahetut mõju igapäevasündmustele, tema pidevat mõju ja sekkumist ka imede ja tunnustähtede näol. Kogu inimese elukäik on kulgenud Jumala suure plaani kohaselt. Liitumiseelseid elusündmusi ja „vana mina“ seletatakse ja tõlgendatakse peale kristlaseks saamist uuesti vastavalt uuele maailmavaatele. Seega esineb karismaatilistel ja evangelikaalsetel kristlastel ning ka adventistidel nii valitseva omistamisskeemi omaksvõttu kui ka biograafia rekonstrueerimist. Mõned iseloomulikud näited intervjuudest, mis illustreerivad evangelikaalsete kristlaste jumalasuhet:

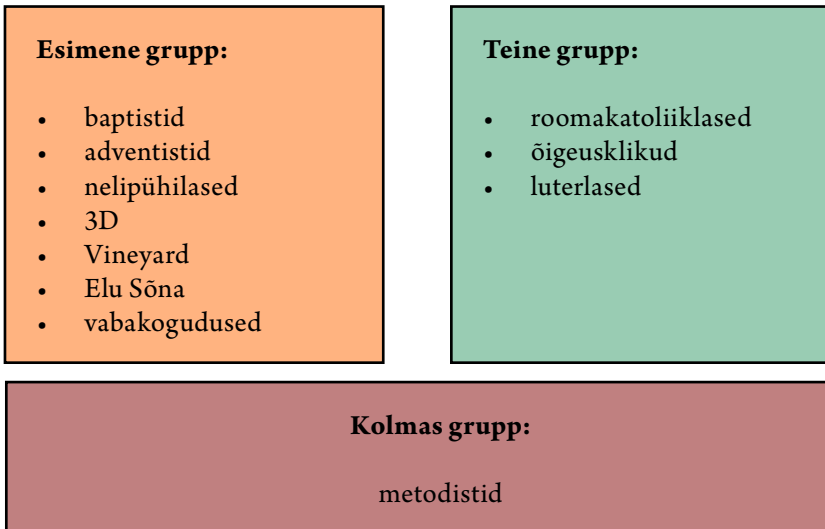
Selle aja jooksul [informandi eluraskused] Jumal mind maha ei jätnud. Ta rääkis mulle kogu aeg, et see praegune elu on vale. [...] Järsku läks kõik selgeks ja oli nagu mingi jõud ja teadmine, et sa pead sellest välja astuma. [...] Ühel ööl lihtsalt Jumal äratas mind üles ja ütles, et nüüd, S., on aeg see asi ära teha. (Naine, 36, baptist)

Mina ise pean andma ennast temale [Jumalale] töödelda. See tähendab ka minu arusaamade lihvimist. See pole kerge. [...] Oma igapäevaelus ma otsin osadust. Jumal saab mind ka otse kõnetada. Otsin just selliseid igapäevakõnelusi, kus ma annan talle oma igatsused ja Jumal vastab mulle. Ma leian selle aja lihtsalt olla temaga kahekesi. (Naine, 42, evangeelne kogudus)

Traditsiooniliste kirikutega liitunud informantide lugudes on väga harva juttu Jumala sekkumisest igapäevaellu. Ka isiklikust jumalasuhtest ei räägita sellise detailsusega, nagu esimese grupi liikmed seda teevad. Seevastu ideed „Jumala suurest plaanist“ kohtab ka selle grupi informantide hulgas. Jumala mõju enda elusaatusele nähakse üldisemas ja laiemas plaanis. Näiteks loodetakse, et ollakse peale ristimist justkui rohkem hoitud ja kaitstud. Sellist hoiakut ei väljenda mitte kõik selle grupi informandid. Kõige vähem kohtabki seda luterlaste hulgas. Metodistide hulgas leidub nii esimesele kui teisele grupile omaseid vaateid enam-vähem võrdselt.

KOKKUVÕTE

Käesolev artikkel tutvustab uuringut, mille eesmärk oli tuvastada konfessionaalsete pöördumise diskursuste esinemist Eesti kristlike kogudustega liitunud jutustustes. Autor soovis selgitada, kuidas liitunud ise

Joonis 1. Konfessioonide jaotumine gruppidesse usulise keele kasutamise ja olulisemate pöördumise diskursuse elementide lõikes

kirjeldavad, selgitavad ja defineerivad seda protsessi, mille käigus neist said kristlased ja koguduse liikmed. Samuti selgitas ta, kas informantide jutustustes esineb usulise keele kasutamist, kindlat mõtestamismustrit liitumise teekonna kirjeldamisel, autobiograafilist rekonstruktsiooni, valitsevat omistamisskeemi ning kuidas erinevad nendes aspektides erinevate konfessioonidega liitunud. Eeldasin, et nende elementide kaudu tuleb kõige paremini esile konfessionaalse diskursuse olemasolu ja sisu.

Kõigis analüüsitud kategooriates jooksis „veelaha“ kahe konfessioonide grupi vahelt. Esimesse gruppi liigitusid adventistid, baptistid, nelipühilased ning evangelikaalsete, 3D, Vineyardi, Elu Sõna ja vabakoguduste liikmed. Teise gruppi liigitusid n-õ traditsiooniliste kirikute liikmed: õigeusklikud, roomakatoliiklased ja luterlased. Metodistid jäid üllatuslikult peaaegu kõigi nimetatud tunnustega nende kahe grupi vahele.

Esimese grupi ehk evangelikaalsete, karismaatiliste ning adventistlike kogudustega liitunute pöördumisjutustused varieerusid sisu poolest (iga inimene ja tema lugu on ainulaadsed), kuid lugude vormis oli konfessioniti sarnasusi ehk seletused, mõtestamise loogika ja sündmuste

järjekord olid ühe konfessiooni sees suhteliselt sarnased. Seega saab käesoleva uuringu põhjal väita, et esimeses grupis olevate konfessioonidega liitujate lood järgivad normatiivse tüüploo ehk pöördumise diskursuse raamistikku. Sellesse gruppi kuuluvad liitunud kirjeldasid oma „kristlaseks saamist“ suhteliselt kiire ja radikaalse muutusena ning liitumiseelset olukorda teravalt erinevana liitumisjärgsest elust. Kristlaseks saamine tähistab uue ja parema elu algust ja uut identiteeti. Vana elu aga lõppes kriisiga ja halvemal juhul varises täielikult kokku. Oma lugude rääkimisel kasutatakse usulist keelt ning lugudes on olulisel kohal igapäevane suhe Jumalaga, tema mõjud ja imeteod.

Teise grupi ehk roomakatoliiklaste, õigeusklike ja luterlaste lugudes esines märke pöördumise diskursuse olemasolust tunduvalt vähem. Roomakatoliiklaste lugudes esines intellektuaalsete otsingute motiivi, mille käigus püüti vastuseid leida teatud „kesksetele küsimustele“, milleks olid põhiliselt tähenduse ja mõtestatuse küsimused või teatud väärtuskonfliktid ümbritseva sotsiaalse keskkonnaga. Mõnevõrra sarnast otsimismotiivi leidis ka õigeusklike lugudes. Liina Eek, kes on oma doktoritöös muuhulgas kirjeldanud kanoonilise diskursuse esinemist eestikeelsetel õigeusklikel, on seda nimetanud tähenduse otsimiseks (Eek 2017: 41). Käesoleva artikli autori uurimistöö kinnitab Eeki leidu õigeusklike pöördumise diskursuse osas.

Traditsiooniliste kirikutega liitunute lugudes olid olulisel kohal mõtestatuse ja seletuse otsimine, usuline kasvamine, elu eesmärgistamine. Kõige suurem oli variatiivsus luterlaste lugudes, kus polnud võimalik tuvastada ühtset mustrit või selliseid elemente, mis viitaksid konfessionaalse pöördumise diskursusele. Mõned huvitavad metafoorid või ütlused, mida kasutati, pärinevad tõenäoliselt hoopis tuntud ja populaarsete pastorite jutlustest või kirjutistest või on silma jäänud raamatutest või mõnest TV- või raadiokanalist; tegemist ei ole kanoonilise diskursuse elementidega.

Traditsiooniliste kirikutega liitunute lugudes eelneb liitumisele mõnikord samuti kriis, kuid sellega ei kaasne järsku pööret, vaid see „toob mugavusstsoonist välja“ ja tõukab usulistele otsingutele. Pöördumissündmusest räägivad vähesed nende konfessioonide informandid, enamiku jaoks oli liitumine pikaajalise rahuliku arengu finaal. Sellisel juhul pole ka järsku lahtütlemist minevikust ega „uue mina“ sündi: kui üldse midagi

muutus, väljendub see pigem elustiilis või üldisemas eluhoiakus. Tavaliselt leitakse lihtsalt, et juurde on tulnud vaimset küpsust ja hingerahu. Traditsioonilistesse kirikutesse kuuluvad informandid ei kasuta peaaegu üldse usulist keelt, oma usulisi tundeid ja hoiakuid väljendatakse sageli ilmalike terminitega. Jumala mõju endale nähakse laiemas plaanis: Jumal on suunanud tema elusaatust ja inimesel on tunne, et keegi kusagil valvab ja mõjutab tema käike ning see annab rahu ja kaitstuse tunde.

Metodistid jagunesid antud uuringus pea kõigi aspektide osas kahte gruppi: osa neist sarnanes oma hoiakutelt rohkem evangelikaalsete või karismaatiliste kristlastega, osa oli sarnasem luterlastega. See grupp oleks kindlasti vajanud põhjalikumat käsitlemist, kuid kahjuks oli nendega tehtud intervjuusid selleks liiga vähe. Teistest palju enam rõhutasid nemad kogudusesiseste sotsiaalsete suhete tähtsust, mis on intervjueeritute kirjeldustes väga soojad ja lähedased. Tekib küsimus: kas see võib olla üks põhjusi, miks metodisti kogudustes saavad koos olla suhteliselt erinevate vaadetega kristlased?

Bibliograafia

- Altnurme, Lea. 2010. „Religiooni uurimise probleemidest sotsiaalkonstruktivistlikus perspektiivis“. *Usuteaduslik ajakiri*, 60 (1): 4–22.
- Bayer, Klaus. 2004. *Religiöse Sprache: Thesen zur Einführung (Vol 2)*. Münster: LIT Verlag.
- Eek, Liina. 2017. *Tänapäeva eestikeelsete õigeusklike kateheesist ja uskumustest*. Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis 33. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Friedrich, Eckhart, Hartmann, Klaus, Pollack, Detlef. 1998. „Kircheneintritt und Konversion. Kircheneintritte in einer ostdeutschen Großstadt – betrachtet aus der Perspektive der Konversionsforschung“. *Religiöse Konversion. Systematische und fallorientierte Studien in soziologischer Perspektive*, edd. Hubert Knoblauch Volkhard Krech & Monika Wohlrab-Sahr: 91-122. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz.
- Kallenberg, Brad J. 1995. „Conversion Converted: A Postmodern Formulation of the Doctrine of Conversion“. *Evangelical Quarterly*, 67/4: 335-364.
- Kilemit, Liina. 2020. *Kristlike kogudustega liitumise põhjustest*. Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis 39. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Popp-Baier, Ulrike. 2001. „Narrating embodied aims. Self-transformation in conversion narratives — A psychological analysis“. *Forum Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research*, 2 (3). DOI: <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-2.3.911>
- Popp-Baier, Ulrike. 2002. „Conversion as a social construction: A narrative approach to conversion research“. *Social constructionism and theology*, ed. C.A.M Hermans et al.: 41-61. Leiden: Brill.
- Rambo, Lewis R. 1993. *Understanding Religious Conversion*. Yale: Yale University.
- Snow, David A., Machalek, Richard. 1984. „The sociology of conversion“. *Annual Review of sociology*, 10: 167-190.
- Staples, Clifford L., Mauss. Armand L. 1987. „Conversion or commitment? A reassessment of the Snow and Machalek approach to the study of conversion“. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 26/2: 133-147.
- Stromberg, Peter G. 1993. *Language and self-transformation: A study of the Christian conversion narrative*. Cambridge, et al.: Cambridge University Press.
- Strömpl, Judit. 2001. „Sotsiaaltöö uurimisest: konstruktsionistlik lähenevine“. *Sotsiaaltöö*, 1: 10–12.
- Ullman, Chana. 1988. „Psychological well-being among converts in traditional and nontraditional religious groups“. *Psychiatry*, 51/3: 312-322.
- Wohlrab-Sahr, Monika, Krech, Volker, Knoblauch, Hubert. 1998. „Religiöse Bekehrung in soziologischer Perspektive. Themen, Schwerpunkte und Fragestellungen der gegenwärtigen religionssoziologischen Konversionsforschung“. *Religiöse Konversion. Systematische und fallorientierte Studien in soziologischer Perspektive*, edd. Hubert Knoblauch Volkhard Krech & Monika Wohlrab-Sahr: 7-43. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz.

Andmebaasid

- Kalmus, Veronika. 2015. „Diskursusanalüüs“. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*, edd. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, T. Vihalemm, <http://samm.ut.ee/diskursusanalüüs> (08.02.2019).
- KKL2015. *Uuring „Kristlike kogudustega liitumine“*. Andmebaas autori käsutuses.